Alexandra Obervko**

"Sobotnia wdowa Riwkele"

Piosenka z białostockiego getta : Nadzieja wśród bezsilności

(Yom ha-Szoa) (*dzień katastrofy) obchodzony jest w roku 2018 - 12 kwietnia .Na całym świecie to 27 pisana (wg kalendarza żydowskiego) - dzień kiedy wspomina się o żydach - ofiarach nazizmu, pomordowanych w czasie Holokaustu. W tym dniu w Izraelu o godzinie 10.00 rozlegną się przeciągłe, trwożne dźwięki syren, i cały kraj, wstrzymując swój bieg, na dwie minuty wstrzyma oddech aby uczcić pamięć 6 000 000 zamordowanych.

W tym roku dla mnie taką "syreną" stała się piosenka «*Rivkele di Shabesdike*» (רבקהלע די שבתדיקע), napisana w białostockim getcie.(1) Przeżywszy swego autora dla wielu żydów z Europy Wschodniej stała się ona żałobnym hymnem, opłakującym ich bliskich, którzy zginęli w ogniu *Szóa*.(2)

Czarna sobota

Piosenka "Sobotnia wdowa Riwkele" została napisana przez Pesacha Kaplana (1872-1943) na pamiątkę strasznych wydarzeń w Białymstoku w sobotę, dnia 12 lipca 1941 roku. Tego dnia bezpośrednio po okupowaniu Białegostoku naziści w trakcie obławy uwięzili ponad 5000 osób (wg niektórych danych 3000 do 7000), a następnie zamordowali ich na na przedmieściach miasta. Dlatego tez nazwano ten dzień "czarną sobotą", zamordowanych "sobotnimi męczennikami", a kobiety które utraciły mężów - "sobotnimi wdowami".(3)

Według świadków, oficerowie Gestapo, nazistowska policja i kolaboranci, wyłapywali żydów, znęcali się nad nimi, a potem załadowali na skrzynie ciężarówek i wywieźli w nieznanym kierunku.

Jednocześnie naziści puścili wieści, ze ludzi tych wywieziono do przymusowych prac publicznych. Plan zakładał że Judenrat (4) i rodziny uwierzą w plotkę, że wywiezieni wrócą do domu jeśli społeczność żydowska przekaże Gestapo znaczącą kontrybucję w postaci 5 kilogramów srebra i kosztowności. Nie było innej alternatywy, wiec określona suma została pilnie zebrana przez Judenrat i dostarczona do Gestapo w nadziei, że tysiące aresztowanych żydów wróci do domów. W niedługim czasie jednak, wyjaśniło się, że było to jedno z wielu kłamstw i mistyfikacji nazistów, upajających się nieszczęściem żydowskiego narodu.

Żony, matki i dzieci ofiar wniosły największy wkład w zbiórce kontrybucji. Oddawali swoje kosztowności, pieniądze i wszystko co posiadali, aby pomóc bliskim. Judenrat wyznaczył odpowiedzialnych za zbiórkę środków, którzy bez przerw w ciągu trzech dni zbierali je u wszystkich żydów, tak aby spełnić warunek nałożonej kontrybucji. Wszyscy wykazywali ofiarność i współczucie.

Gdy założona suma została zebrana, delegacja Judenratu udała się do sztabu nazistowskiego komendanta. Po kilkugodzinnym oczekiwaniu spotkali się z

komendantem, który z ironicznym uśmieszkiem na twarzy oświadczył, ze niestety ofiary nie wrócą bo ich wysłano do obozów pracy w Niemczech.

Przedstawiciele Judenratu usłyszawszy porażające słowa komendanta, w milczeniu, z ciężarem w sercu wracali do domu, brakowało im sił nawet na rozmowy między sobą. Po powrocie do siedziby Judenratu zwołano plenarne posiedzenie Rady. Jej członkowie było oszołomieni opowieścią swoich posłańców. Nikt nie był w stanie wypowiedzieć żadnego słowa, salę ogarnęło milczenie. Ostatecznie podjęto decyzje aby tej tragicznej wieści o losie ofiar nie przekazywać społeczności żydowskiej, aby pozostawić im nadzieję na powrót bliskich.

Niestety nie udało się utrzymywać długo tej tajemnicy, i kobiety, które utraciły bliskich zaczęły podejrzewać Judenrat o kłamstwo i przywłaszczenie zebranych środków. Zaczęły obwiniać członków Judenratu o to, że wiedzieli o braku jakiejkolwiek nadziei dla ich bliskich. Sobotnich męczenników nikt już nigdy nie widział i nie słyszał o nich.

Mimo tego, że do mieszkańców getta dotarła wieść o masowym morderstwie, wielu nadal wierzyło, że ich bliscy żyją. Bohaterka pieśni Riwkele, wbrew wszystkiemu nadal nie utraciła nadziei, że ujrzy swego męża.

Riwkele z fabryki włókienniczej

W książkach "*The Undying Flame*…"(5) i "*Revisiting the Shadows*…" (6) powiedziano, że Riwkele to więcej niż symboliczna "sobotnia wdowa". Prawdziwa Riwkele pracowała w białostockim getcie w fabryce włókienniczej w dziale tkackim. Irena Szapiro (Rena Hass), ocalała z Holokaustu także pracowała w tej fabryce. We wspomnieniach o życiu w getcie, o swoich znajomych, o pomocy rannym w szpitalu o pracy w fabryce, Irena pisze, że rano kobiety przygotowywały przędzę, a po południu działy swetry dla niemieckiej armii, maszynowo i ręcznie, ale w większości ręcznie działy szaliki, skarpety lub cerowały je.

W fabryce Irena poznała się z innymi dziewczynami i często z nimi rozmawiała. Ona pisze, że w fabryce pracowała tkaczka, która nigdy nie rozmawiała z innymi tkaczkami i nie zwracała na nie uwagi "widziałam jej zamyśloną, zasmuconą twarz odwracającą się często do okna, jakby w nadziei, ze kogoś tam ujrzy...Pewnego razu usiadłam obok jej stanowiska pracy i przywitałam się, ale ona tylko skinęła głowa ale nie odpowiedziała na przywitanie. Dlaczego ta dziewczyna tak bardzo zasmucona? Chciałam poznać jej problemy, ale nie potrafiłam nawiązać szczerej rozmowy" .

Zrezygnowawszy ze starań o nawiązanie kontaktu, Irena pewnego dnia zauważyła, że ona płacze. Po cichu zapytała swoją brygadzistkę, kim jest ta dziewczyna, a ona odpowiedziała: "To: *di Shabbesdicke* (sobotnia wdowa)". A kilka dni wcześniej usłyszała jak inna tkaczka nazwala ta smutną dziewczynę imieniem Riwkele. Irena nie wie, czy to ta tkaczka była pierwowzorem bohaterki pieśni Pesacha Kaplana, ale usłyszawszy słowa, wspomniała właśnie ją.

Prapradziadek. Prehistoria.

Autor tej pieśni - mój prapradziadek Pesach Beniaminowicz Kaplan zginął w białostockim getcie w lutym 1943 roku, 75 lat temu. On nie dożył powstania, i całkowitej likwidacji getta w sierpniu 1943 roku, kiedy ocaleni jego rodacy zostali odtransportowani do obozów śmierci w Majdanku i Treblince.

(foto)

Pesach Kaplan (pierwszy z prawej w pierwszym rzędzie) z żona , córkami, zięciami i wnuczką. Wszyscy oni zginęli w getcie. Wg dostępnych danych u Pesacha były dwie córki, dlatego na fotografii brak jest jeszcze jednej pary.

Link ***yiddishbookcenter.org.***

Rodzina Pesacha: żona Riwka Mendelewna, dwie córki, Sonia i Gadassa, zięciowie i wnuczka zginęli w getcie. Z całej dużej rodziny Pesacha przeżył tylko jego pierworodny syn, mój pradziadek Józef, który z nieznanych powodów opuścił Białystok, dużo wcześniej, po I wojnie światowej i przeniósł się do Guberni Smoleńskiej.

Pesach Kaplan był znamienitym człowiekiem swego czasu, który wniósł znaczący wkład do obywatelskiej, kulturalnej, historycznej, literackiej i muzycznej spuścizny nie tylko białostockiego ale i polskiego dziedzictwa, a także do kultury judejskiej i cywilizacji żydowskiej.

(foto)

Portret Pesacha Kaplana. Fotografia wykonana na konferencji IYVO (Instytut Badawczy Jidisz) w Wilnie przez fotografa Altera Kaczyzne. 24 listopada 1929 roku

link:***books.google.com.ua***

Ojciec Pesacha - *kantor* (7) i *szochet* (8) przyjechał z rodzina do Białegostoku w 1888 roku. 16-letni Pesach wpadł w wir życia kulturalnego miasta. Wcześnie zaczął pisać w idisz i iwrite, zaczął publikować w miejscowych gazetach, zainspirował się i przyjął idee Gaskali (9) i syjonizmu (10).

Wszechstronnie wykształcony, znający języki jidisz, iwryt, polski, rosyjski i angielski, był redaktorem naczelnym wydawanej w jidisz gazety "*Dos Naje Leben"* ("Nowe życie") (później przemianowanej na "*Unzer Lebn"* ("Nasze życie")). Tłumacz, dziennikarz, publicysta, poeta, kompozytor, dyrygent 70-osobowego chóru, nauczyciel, jeden z przywódców Żydowskiej Partii Narodowej w mieście, członek stowarzyszenia pisarzy i dziennikarzy Białegostoku, i tak dalej - te kilka wersów kreśli obraz wszechstronnie uzdolnionego i bardzo aktywnego człowieka.

Słowa pieśni «*Rivkele di Shabesdike*» są przechowywane w Jerozolimie, w Instytucie Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu *Jad Waszem*, wraz z dokumentami podziemnego archiwum, znalezionego w ruinach białostockiego getta. Wśród nich - kartki wydrukowane na maszynie do pisania z czcionką jidisz, pożółkłe z notatkami na marginesach, sporządzonymi odręcznie ołówkiem, licznymi

pamiętnikarskimi zapiskami Pesacha Kaplana o życiu w getcie i zdarzeniach w białostockim Judenracie, którego członkiem był do samej śmierci..

PRZYPISY:

** Alexandra Obrevko- prawnuczka Pesacha Kaplana, członek Ukraińskiego Stowarzyszenia Studiów nad Żydami, mieszka w Kijowie, Ukraina.

(1)- Białystok, miasto na północnym wschodzie Polski nad rzeka Białą. Do czasu założenia białostockiego getta (26 czerwca 1941 roku) był siedziba władz Białostockiej obłasti (województwa) Białoruskiej SSR. Prawdopodobnie na początku 1940 roku w mieście było około 60 tysięcy żydów.

(2)- *Szóa- (zyd.* - cierpienie, katastrofa) Katastrofa europejskiego żydostwa, zagłada przeważającej części społeczeństwa europejskiego, w rezultacie zorganizowanych prześladowań i zaplanowanego wyniszczenia żydów przez nazistów i ich sprzymierzeńców w Niemczech i na terytoriach okupowanych w latach 1933-45. Analogią do słowa "*Szóa"* w światowej historiografii jest angielskie słowo *«Holocaust»* (od greckiego holokoustoma - "ofiara ciałopalna"). Elektroniczna żydowska encyklopedia. Link: http://eleven.co.il.

(3) -W pierwszym dniu okupacji, także w wyniku obławy, została pojmana duża liczba żydów, którzy zostali zamknięci w Centralnej synagodze. Wejścia do synagogi zostały pozamykane, budynek okrążyli niemieccy żołnierze. 28 czerwca 1941 roku Niemcy spalili żydowską dzielnicę "Chanajki" wraz z centralną synagogą, w której splonęło 2000 osób. (Akcja ta zyskała miano "czerwony piątek"). Łącznie zginęło około 5000 żydów. Materiał z Wikipedii Link: ru.wikipedia.org.

(4)- Judenrat - (w jez. niemieckim "żydowska rada") Organ ustanowiony w czasie II wojny światowej niemieckimi władzami okupacyjnymi do zarzadzania ludnością żydowską w poszczególnych miastach, składające sie z wyznaczonych przez władze żydów, odpowiedzialny za wypełnienie narzuconych przez nazistów rozporządzeń. dotyczących żydów. Elektroniczna żydowska encyklopedia. Link: http://eleven.co.il.

(5) - The Undying Flame: Ballads and Songs of the Holocaust : 110 songs in 16 languages with extensive historical notes, illustrations, piano arrangements, guitar chords, and singable English translations / [collected and edited by] Jerry Silverman. Link: https://books.google.com.ua/books?id=LWZnidTJcsC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

(6) - Revisiting the Shadows: Memoirs from War-Torn Poland to the Statue of Liberty by Irene Shapiro. DeForest Press, 2004. Link:: ttps://books.google.com.ua/booksid=kxFIkvVqrtkC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false.

(7) - Kantor (łac.- śpiewak, żyd.-chazan) Człowiek prowadzacy nabożeństwo w synagodze.

(8) - szochet (żyd.- rzeźnik), człowiek w społeczeństwie żydowskim dokonujący rytualnego uboju bydła i ptactwa.

(9) Gaskala (żyd.- oświecenie), żydowskie judejskie oświecenie, kulturalne literackie i społeczne, zrodzone w II połowie XVIII wieku. Gaskala sprzeciwiała się kulturalno-religijnemu wyobcowaniu i wprowadzała jako cele podnoszenie świadomości narodowej i poprawę położenia narodu żydowskiego. Była punktem zwrotnym w nowej żydowskiej historii, i stała się ideowym źródłem wszystkich trendów na następne 2 stulecia. Elektroniczna żydowska encyklopedia. Link: http://eleven.co.il.

(10) - syjonizm - narodowy, żydowski ruch społeczny, stawiający za cel odrodzenie i zjednoczenie narodu żydowskiego w jego historycznej ojczyźnie w Erec-Izrael, a także ruch ideologiczny na której opierała się ta koncepcja. Elektroniczna żydowska encyklopedia. Link: http://eleven.co.il.

Pieśń owi o tym jak:

Riwkele, sobotnia wdowa, pracuje w fabryce, przygotowuje przędzę i dzieje, "Ech, to mroczne, przeklęte getto , ja bardzo to się dłuży" - jej serce boli i tęskni. jej ukochany Gierszele, zniknął w ta sobotę. Riwkele siedzi i tka na krosnach dzień i noc. "Gdzie jest mój ukochany? Czy żyje on? Może on w obozie koncentracyjnym lub pracy? Och, jak ciemno mu tam, i jak gorzko mnie tutaj. Od tej soboty, od tego czasu"

(foto)

Nuty pieśni ***«Rivkele Di Shabesdike».*** *Link:* ***notendownload.com***

zapis powyżej to swobodna translacja tekstu:

Rivkele di shabbesdicke, arbet in farbriq,
S'breyt a fodem tsu a fodem, Flekhtn oykh der shtrik,
Oy du getto finstere, doyert shoyn zo lang,
In dos harz azoy farklemt, tut mir azoy bang!
Ir getrayer Hershele iz avek nishto,
Zint fin yenem Shabes on, zint fin yener shoah.
Iz fartroyert Rivkele, yommerts tog un nakht,
Un atsind baym ridele zitse zikh un trakht.
Vu iz er mayn libinker? Leybter nok vu?
Hefker in a konzentrationlagger, arbet shver on ru?
Oy vi biter iz im dokh! finster iz im dokh!
Zint fin yenem shabbes on, zint fin yener shoah.
Oy vi biter iz im dokh! finster iz im dokh!
Zint fin yenem shabbes on, zint fin yener shoah.

Bibliografia i źródła

1. Elektroniczna żydowska encyklopedia. Link: http://eleven.co.il.

2. Bender Sara. The Jews of Białystok during World War II and the Holocaust. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2008.
3. Byalistok: bilder album fun a barimter shtot un ire Iden iber der yelt / 1200 interesante bilder gezamelt un tsunoyfgeshtelt fun David Sohn. Link: https://www.yiddishbookcenter.org/collections/yizkor-books/yzk-nybc313696/byalistok-bilder-album-fun-a-barimter-shtot-un-ire-iden-iber-der.
4. Irene Shapiro (Rena Hass). Link: ttps://www.jewishbialystok.pl/Irene_Shapiro_(Rena_Hass),5400,909.
5. Postcards from Yiddishland: Singing Ghetto Songs. Link: https://jwa.org/blog/postcards-from-yiddishland.
6. Rebecca Kobrin. Jewish Bialystok and Its Diaspora. Bloomington: Indiana University Press, 2010. xiv, 361 pages. Link:: https://books.google.com.ua/books?id=S9B1C3Q08o8C&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false.
7. Revisiting the Shadows: Memoirs from War-Torn Poland to the Statue of Liberty by Irene Shapiro. DeForest Press, 2004. Link:: https://books.google.com.ua/books?id=kxFIkvVqrtkC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false.
8. Rivkele Di Shabesdike. Link:: http://www.musiques-regenerees.fr/GhettosCamps/Ghettos/RivkeleDiShabesdike.html.
9. Rivkele Di Shabesdike — Rivkele the Sabbath Widow (Without Shabbath). Link:: http://www.songsofmypeople.com/rivkele-di-shabesdike---without-saturday.html
10. «Rivkele Di Shabesdike». Link: http://www.notendownload.com/8/dpshopgrafiken/png/vorschaudruck/SM-HCT-03S_thumb.png.
11. «Rivkele Di Shabesdike» w wykonaniu Chawy Albersztajn : https://www.youtube.com/watch?v=N1aXpLgySPA.
12. The Undying Flame: Ballads and Songs of the Holocaust : 110 songs in 16 languages with extensive historical notes, illustrations, piano arrangements, guitar chords, and singable English translations / [collected and edited by] Jerry Silverman.
Link:https://books.google.com.ua/books?id=LWZni-dTJcsC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
13. Under Nazi oppression. The Bialystoker Memorial Book (Białystok, Poland). Translation of Der Bialystoker yisker-bukh Editor: I. Shmulewitz, Published by Bialystoker Center, NY, 1982. Link: https://www.jewishgen.org/yizkor/Bialystok1/bia059.html.